

# **Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili**

Teori ve Uygulama

PROF. DR. şERİF AKTAş

YAYIN NO: 1099

ANLATMA ESASINA BAĞLI EDEBİ METİNLERİN TAHLİLİ

Prof. Dr. Şerif Aktaş

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 50417

1. Basım: 1984

.....

Bilge Kültür Sanat'ta 1. Basım: Eylül 2022

ISBN: 978-625-7201-99-5

Kapak: *Kenan Özcan*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*

*Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul*

*Tel: (0212) 501 30 19*

Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

**BİLGE KÜLTÜR SANAT**

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

[bilge@bilgeyayincilik.com](mailto:bilge@bilgeyayincilik.com) [www.bilgeyayincilik.com](http://www.bilgeyayincilik.com)

## ÖNSÖZ

Bu kitap ilk baskısını 1984'te *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* adıyla gerçekleştirdi. İkinci bir kitap olmaktan daha çok ilk baskısının günümüz şartlarına uygun hâli olarak düşünülmesi yerinde olur.

Geçen süre zarfında bu kitabın yazarı, gerek derslerinde gerekse çalışmalarında anlatma esasına bağlı edebî metinlerin nasıl çözümlenmesi gerektiğini düşündü ve araştırdı. Yerli ve yabancı kaynaklardan öğrendiklerini *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* ile birleştirdi. Zaten bu birleşme doğal olarak gerçekleşmişti. Farklı zamanlarda kaleme aldığı yazıları da değiştirmeden bu kitabın arkasına ilave etti. Yazıların kaleme alındığı tarihler doğal olarak yazarın o günkü düşüncelerini ifade eder. Zaten bu eser, bütünüyle üzerinde durulan konu hakkında yazarın zaman içinde gelişen düşüncelerini gözler önüne sermektedir.

Elbette kusuru ve eksiği vardır. Bunu zaman tamamlayacaktır. *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili: Teori - Uygulama* adlı bu çalışma bugünkü hâliyle daha önce yayımladığımız *Şiir Tahlili: Teori - Uygulama* adlı eserimizi desteklemektedir. Bu iki eserin birbirini tamamladıkları görülecektir.

*Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş* adlı önceki baskının ön-sözü, kitabın mahiyeti hakkında bilgi vermek için buraya alınmıştır. Zira eserin kaleme alınmasında muhterem hocam Kaya Bilgegil'in teşviklerini hatırladığımızı da ifade etmek istedik.

Ayrıca bu kitabın yayımlanması sırasında değişik dönemlerde doktora derslerime katılmış öğrencilerimin ödevlerinden de yararlandım. Onlara kurgusal metinlerin nasıl çözümleneceğini öğrettikten sonra çeşitli metinler üzerinde çalışmalarını istedim. Bir bakıma ortak olan bu çalışmaların bu kitapta yer alması benim için zaruret hükmündeydi.

*Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili: Teori – Uygulama* adlı bu eserin düzenlenmesi ve baskıya hazırlanmasında emeği geçen doktora öğrencilerim Dinçer APAYDIN ve Sibel YILMAZ'a zevkle teşekkür ediyorum.

**Prof. Dr. Şerif Aktaş**

17.02.2013 / Ankara

## ***ROMAN SANATI VE ROMAN İNCELEMESİNE GİRİŞ*** **ADLI ESERİN ÖNSÖZÜ**

Bu başlık altında elinizdeki kitaba şekil veren, Gaston Bachelard'daki manasıyla, bir hülyadan söz edilecek.

Hülya, içimizde saklı iş yapma gücünün açık rüyalarda geleceğe şekil verecek potansiyelin elle tutulabilecek kadar yakın, ölçülebilen zamanla hiçbir vakit ulaşamayacak kadar uzak bir yerde tezahürüdür. Hakikatin vasfı değil, cevheridir.

Hülya, tecrübe ve incelemenin varmak istediği, ispatı hayal ettiği nihaî hedef; sanatkârın kendisine has tavırla sezdiği ve hatıta varlık şartlarını sisli bir tabloda gördüğü, ama bir türlü dilini öğrenemediği büyümlü kâinat.

Dünyanın değil, Türk edebiyatının sınırları içerisinde, anlatma esasına bağlı edebî metinler, edebiyat tarihlerinin nakil ve intibalara bağlı ifadeleri dışında, kendi varlık şartları içinde, bir sistem hüviyetiyle karşımıza çıktıkları gözden uzak tutulmadan ele alınsa, onlara edebî olma vasfı kazandıran hususlar tespit edilse, dikkatlere sundukları fiktif âlemlerin vasıfları belirlense, anlatma problemiyle ilgili hususiyetler gözler önüne serilse; en azından bütün bunlar seçilmiş metin tipleri üzerinde gerçekleştirilse, para sesinin baskısı altında inleyen dünyamız, geçmişin kalp atışları ve insanî duygularıyla zenginleşmez mi?

Bu küçük kitap, işte böyle bir hülyanın sahifeler arasına hapsedilmiş solgun şeklidir. Geleceğe ait ümitleri vardır. Eksikliklerini bilmesine rağmen, bu hülyanın imkânı nispetinde en iyi şekilde sergilenmesine metot bakımından hizmet edeceğini vaat etmektedir. Belki de söz konusu hülyanın kâğıt üzerine aksetmiş ilk, bu yüzden de çekingen bir görünüşüdür. Onun yazarı, bu hülyayı en canlı şekliyle, sınıf denilen yerde öğrencilerinin huzurunda yaşadı; onu genç arkadaşlarına duyurabildiği ölçüde mutlu oldu. Duyurabildiği diyorum, çünkü onun gayesi her türlü ilmî çalışmayı ihata eden ve onlara bir bakıma vücut veren bu hülyaya ait iklimi sezdirmekti.

Böyle bir çalışmayı, yararlandığımız eser ve yazıları gösteren, ıktibas ve dipnotlarla ağırlaştırmaya ihtiyaç var mıydı? O zaman bu kitapçık ilmî mi olacaktı? Bu sorulara cevap vermek istemiyoruz. Çünkü çalışmamız bu manada ilmî olmak iddiasında değil. Son beş yıl içinde, bu kitapta dikkatlere sunulan meselelerle ilgili okuduğumuz kitap ve yazılardan bir kısmını, kitabiyat başlığı altında bir araya getirdik. Ancak okuduklarımızdan hülya âlemine intikal etmeyen pek az fikre yer verdik. Bu da elinizdeki kitapta anlatılan hususların tatbik edilebilirliğini ifade eder. Çünkü onlar, en azından bu kitabın yazarınca, bazı eserlere tatbik edilmektedir ve edilecektir.

Kısacası o, tahakkuku arzu edilen bir hülyanın ilk meyvesidir. Belki de ilk olması bakımından dalından koparılmakta acele edilmiştir. Bunu zaman gösterecektir.

Nihayet kusur ve eksikleriyle birlikte elinizdedir. Birkaç kişiye, beş on hevesliyi bazı meseleler üzerinde düşündürebilirse, gayesine erecektir.

Bu kitapta anlatılanları ilk hâllerıyla dinleme lütfunda bulunan hocalarıma, dostlarıma ve onu neşretme macerasını üzerine alanlara teşekkür ederim.

**Doç. Dr. Şerif Aktaş**

1984 / Erzurum

## İÇİNDEKİLER

|                                                             |    |
|-------------------------------------------------------------|----|
| ÖNSÖZ . . . . .                                             | 3  |
| <i>ROMAN SANATI VE ROMAN İNCELEMESİNE GİRİŞ ADLI ESERİN</i> |    |
| ÖNSÖZÜ . . . . .                                            | 5  |
| METİN HAKKINDA . . . . .                                    | 11 |
| Metin Çeşitleri . . . . .                                   | 13 |
| Kurmaca Metin . . . . .                                     | 14 |
| Kurmaca Metnin Anlamı . . . . .                             | 17 |
| Kurmaca Dünyasına Özgü Yaratma Tarzları . . . . .           | 20 |
| Edebî Metin . . . . .                                       | 22 |
| Güzel Sanatlar İçinde Edebî Metin . . . . .                 | 26 |
| Edebî Metin, Dil ve Gerçeklik İlişkisi . . . . .            | 30 |
| Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinler . . . . .              | 34 |
| ANLATMA ESASINA BAĞLI EDEBÎ METİNLERİN TAHLİLİ . . . . .    | 37 |
| Zihniyet . . . . .                                          | 37 |
| Yapı . . . . .                                              | 41 |
| Olay ve Olay Örgüsü . . . . .                               | 41 |
| Kişiler . . . . .                                           | 44 |
| Olayın Meydana Gelişinde Rol Alan Kişiler . . . . .         | 47 |
| Yazarın Sözüünü Emanet Ettiği Kişiler . . . . .             | 50 |
| Dekoratif Unsur Durumundaki Kişiler . . . . .               | 51 |
| Zaman . . . . .                                             | 51 |
| Mekân . . . . .                                             | 67 |
| Tema . . . . .                                              | 72 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                    | 72 |
| Bakış Açısı Nedir? . . . . .                                | 73 |
| Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcı . . . . .                     | 75 |
| Kahraman Anlatıcının Bakış Açısı . . . . .                  | 87 |
| Gözlemci-Anlatıcıya Ait Bakış Açısı . . . . .               | 96 |
| Yorum . . . . .                                             | 97 |

## METİN TAHLİLLERİ

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| <i>BACI BACI, CAN BACI MASALININ TAHLİLİ</i> . . . . . | 101 |
| Zihniyet . . . . .                                     | 101 |
| Yapı . . . . .                                         | 101 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                  | 101 |
| Kişiler . . . . .                                      | 102 |

|                                                               |            |
|---------------------------------------------------------------|------------|
| Zaman . . . . .                                               | 102        |
| Mekân . . . . .                                               | 103        |
| Tema . . . . .                                                | 103        |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                      | 103        |
| <i>AĞLAYAN NAR İLE GÜLEN AYVA MASALININ TAHLİLİ . . . . .</i> | <i>104</i> |
| Zihniyet . . . . .                                            | 104        |
| Yapı . . . . .                                                | 105        |
| Olay Örgüsü . . . . .                                         | 105        |
| Kişiler . . . . .                                             | 105        |
| Zaman . . . . .                                               | 106        |
| Mekân . . . . .                                               | 106        |
| Tema . . . . .                                                | 107        |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                      | 107        |
| <i>OĞUZ KAĞAN DESTANI'NIN TAHLİLİ . . . . .</i>               | <i>108</i> |
| Zihniyet . . . . .                                            | 108        |
| Yapı . . . . .                                                | 110        |
| Olay Örgüsü . . . . .                                         | 110        |
| Kişiler . . . . .                                             | 110        |
| Zaman . . . . .                                               | 112        |
| Mekân . . . . .                                               | 113        |
| Tema . . . . .                                                | 113        |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                      | 114        |
| <i>DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKÂYESİNİN TAHLİLİ . . . . .</i> | <i>117</i> |
| Zihniyet . . . . .                                            | 117        |
| Yapı . . . . .                                                | 119        |
| Olay Örgüsü . . . . .                                         | 119        |
| Kişiler . . . . .                                             | 119        |
| Zaman . . . . .                                               | 121        |
| Mekân . . . . .                                               | 122        |
| Tema . . . . .                                                | 123        |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                      | 123        |
| <i>BATTAL GAZİ DESTANI'NIN TAHLİLİ . . . . .</i>              | <i>125</i> |
| Zihniyet . . . . .                                            | 125        |
| Yapı . . . . .                                                | 126        |
| Olay Örgüsü . . . . .                                         | 126        |
| Kişiler . . . . .                                             | 127        |
| Zaman . . . . .                                               | 129        |
| Mekân . . . . .                                               | 129        |
| Tema . . . . .                                                | 130        |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                      | 130        |

|                                                                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>HAZRET-İ ALİ'NİN KAN KALESİ'Nİ FETHİ</i> METNİNİN TAHLİLİ . . . .                                                      | 131 |
| Zihniyet . . . . .                                                                                                        | 131 |
| Yapı . . . . .                                                                                                            | 132 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                                                                     | 132 |
| Kişiler . . . . .                                                                                                         | 134 |
| Zaman . . . . .                                                                                                           | 135 |
| Mekân . . . . .                                                                                                           | 136 |
| Tema . . . . .                                                                                                            | 136 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                                                                                  | 136 |
| <i>YUSUF VE ZÜLEYHA</i> MESNEVİSİNİN TAHLİLİ . . . . .                                                                    | 138 |
| Zihniyet . . . . .                                                                                                        | 138 |
| Yapı . . . . .                                                                                                            | 140 |
| Özet . . . . .                                                                                                            | 140 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                                                                     | 142 |
| Kişiler . . . . .                                                                                                         | 148 |
| Zaman ve Mekân . . . . .                                                                                                  | 149 |
| Tema . . . . .                                                                                                            | 150 |
| Dil - Anlatım . . . . .                                                                                                   | 150 |
| <i>İHSAN HANIM YAHUT ATİYE HANIM'LA UŞŞAKININ SERGÜZEŞTİ</i><br><i>HİKÂYESİNİN (MÜSAMERETNÂME'DEN )</i> TAHLİLİ . . . . . | 152 |
| Zihniyet . . . . .                                                                                                        | 152 |
| Yapı . . . . .                                                                                                            | 153 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                                                                     | 153 |
| Kişiler . . . . .                                                                                                         | 155 |
| Zaman . . . . .                                                                                                           | 156 |
| Mekân . . . . .                                                                                                           | 156 |
| Tema . . . . .                                                                                                            | 156 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                                                                                  | 157 |
| <i>MAÎ VE SİYAH</i> ROMANININ TAHLİLİ . . . . .                                                                           | 158 |
| Zihniyet . . . . .                                                                                                        | 158 |
| Yapı . . . . .                                                                                                            | 158 |
| Özet . . . . .                                                                                                            | 158 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                                                                     | 162 |
| Kişiler . . . . .                                                                                                         | 164 |
| Zaman . . . . .                                                                                                           | 165 |
| Mekân . . . . .                                                                                                           | 166 |
| Tema . . . . .                                                                                                            | 166 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                                                                                  | 167 |
| <i>AŞK-I MEMNU</i> ROMANININ TAHLİLİ . . . . .                                                                            | 169 |
| Zihniyet . . . . .                                                                                                        | 169 |
| Yapı . . . . .                                                                                                            | 169 |

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| Özet . . . . .                                                       | 169 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                | 171 |
| Kişiler . . . . .                                                    | 176 |
| Zaman. . . . .                                                       | 177 |
| Mekân. . . . .                                                       | 177 |
| Tema . . . . .                                                       | 178 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                             | 178 |
| <i>EYLÜL</i> ROMANININ TAHLİLİ . . . . .                             | 179 |
| Zihniyet. . . . .                                                    | 179 |
| Yapı . . . . .                                                       | 180 |
| Özet . . . . .                                                       | 180 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                | 182 |
| Kişiler . . . . .                                                    | 184 |
| Zaman. . . . .                                                       | 186 |
| Mekân. . . . .                                                       | 187 |
| Tema . . . . .                                                       | 188 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                             | 190 |
| <i>MAİYALİ</i> HİKÂYESİNİN TAHLİLİ . . . . .                         | 192 |
| Zihniyet. . . . .                                                    | 200 |
| Yapı . . . . .                                                       | 201 |
| Olay Örgüsü . . . . .                                                | 201 |
| Kişiler . . . . .                                                    | 201 |
| Zaman. . . . .                                                       | 201 |
| Mekân. . . . .                                                       | 202 |
| Tema . . . . .                                                       | 202 |
| Dil ve Anlatım . . . . .                                             | 202 |
| ROMAN OLARAK <i>HÜSN Ü AŞK</i> . . . . .                             | 204 |
| LİSE SEVİYESİNDE EDEBÎ METİN TAHLİLİ . . . . .                       | 217 |
| Örnek Ders İşlenişi 1: “Şeftali Bahçeleri” Hikâyesinin Tahlili . . . | 217 |
| Örnek Ders İşlenişi 2: “Tuz” Masalının Tahlili . . . . .             | 234 |
| KAYNAKLAR. . . . .                                                   | 240 |